

Міністерство охорони здоров'я України
Національна академія медичних наук України
Державна установа «Інститут громадського здоров'я
ім. О.М. Марзєєва НАМН України»

ІСТОРІЯ МЕДИЧНОЇ НАУКИ, ПРАКТИКИ ТА ОСВІТИ

**ЗБІРКА СТАТЕЙ ТА ТЕЗ
НАУКОВО–ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

26-27 квітня 2018 р.

м. Київ
2018

Редакційна колегія :

Академік НАМН України **Сердюк А.М.** — голов. редактор

чл.-кор. НАМН України **Полька Н.С.** — заступ. голов. редактора

Члени редколегії :

д.мед.н. **Савіна Р.В.**,

к.мед.н. **Рудницька О.П.**,

д.мед.н. **Махнюк В.М.**,

н.с. **Коркач В.С.**, н.с. **Новохацька С.М.**,

н.с. **Мельченко Ю.В.**, пров.інж. **Лейких С.В.**,

н.с. **Могильний С.М.**

Адреса редколегії :

02094, м.Київ, вул.Попудренка, 50

Державна установа «Інститут громадського здоров'я
ім.О.М. Марзеєва Національної академії медичних наук
України» /ДУ «ІГЗ НАМНУ»/

Тел./факс (044) 559–90–90 Тел. (044) 559–73–73

Офіційний веб-сайт ДУ «ІГЗ НАМНУ» : <http://www.health.gov.ua/>

e-mail : regina_igme@ukr.net

6. Czasopismo towarzystwa aptekarskiego. – Lwów, 1882. – № 2. – S. 36-48.
7. Czasopismo towarzystwa aptekarskiego. – Lwów, 1896. – № 24. – S. 358.
8. Czasopismo towarzystwa aptekarskiego. – Lwów, 1910. – № 12. – S. 189-192.
9. Proner M. Reforma studjów farmaceutycznych w świetle postępów nauk przyrodniczych // Wiadomosti Farmaceutyczne. – Warszawa, 1925. – № 6.–S.85-87.

ВІННИЦЬКА НАУКОВА ГІГІЄНІЧНА ШКОЛА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Сергета І.В., Краснова Л.І., Браткова О.Ю., Ваколюк Л.М.

**Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця**

In the presented work describes the main historical periods of development and the leading stages of the formation of the Vinnytsya hygienic school, the role of the outstanding hygiene-scientists, who have become its founders, in particular, academician L. I. Medved and professor R. D. Gabovich, the contribution of the prominent hygienists of Podilskiy region in prophylactic medicine of the XX-XXI centuries are determined, the directions of conducted scientific researches and the most significant scientific achievements are given, the modern state of scientific developments is characterized and the prospects of conducting further scientific observations are established.

“Історія – свідок минулого, світло істини, жива пам’ять та вчитель життя...”

Марк Тулій Цицерон

Високий ступінь поширення соціально-значущих хвороб та низький рівень здоров’я, властиві для мешканців Подільського краю

України на початку 20-років минулого століття, вимагали здійснення рішучих та радикальних кроків. У цей час на території Подільської губернії (теперішні Вінницька, Хмельницька та частина Житомирської областей) нараховувалось лише 47 лікувально-профілактичних закладів, в яких працювало 113 лікарів та 253 медичних сестер і фельдшерів. Не можна не відзначити і той факт, що в Україні загалом, майже століття тому, функціонували лише 4 медичних факультети при класичних (Київському, Харківському, Одеському і Львівському) університетах. Однак на території Подільської губернії не було розміщено не тільки жодного медичного інституту або медичного факультету, але й жодного медичного училища або, принаймні, медичної школи.

Таке становище і змусило академіка Д. К. Заболотного, який народився сааме на Вінниччині, звернутися до уряду республіки з проханням створити медичний інститут у Вінниці. Видатний науковець відзначав: *“...Думаю, що місцем, яке можливо було б пристосувати задля виховання таких лікарів, котрі жили-б одним життям зі своїми хворими й розмовляли-б з ними їх власною мовою є осередок північно-західної частини правобережної України – Вінниця. Цьому сприяє ціла низка наявних обставин: кількість великих лікарень, відносно дешеве життя, нагадування про маленькі університетські міста Німеччини й, крім того, географічне положення – недалеко від Польської Волині, Галичини й Бесарабщини: і всі ці країни, а також більш далеко Закарпатська Україна будуть почувати вплив Вінниці й будуть надсилати до неї своїх синів задля навчання на лікарів...”*

Як наслідок, згідно із рішенням уряду в 1921 році у м. Вінниця були майже одночасно відкриті фармацевтичний інститут та медичне училище, які швидко налагодили підготовку, відповідно, фармацевтичних кадрів та середніх медичних працівників. Однак для подальшого розвитку системи охорони здоров'я населення цього було недостатньо. Тому в травні 1930 року на базі фармацевтичного інституту у Вінниці був відкритий заочний медичний інститут – філіал Всеукраїнського інституту заочної медичної освіти, який очолив

головний лікар Вінницької обласної лікарні професор М. М. Болярський – відомий далеко за межами України учений, лікар, педагог. У серпні 1930 року в місцевій газеті “Ленінський шлях” був об’явлений прийом на лікувально-профілактичний факультет (вже тоді думали про профілактику!), а 1 жовтня до навчання приступило 36 студентів з числа середніх медичних працівників, які працювали в лікувальних закладах міста і одночасно оволодівали основами лікарського мистецтва.

У 1931 році Вінницький заочний медичний інститут був реорганізований у вечірній виробничий інститут з двома факультетами: лікувально-профілактичним та педіатричним (вже тоді думали і про педіатрію!), на які було прийнято 120 студентів з числа середніх медичних працівників з усієї Вінницької області. Очолив інститут видатний науковець-гігієніст та організатор охорони здоров’я Л. І. Медведь, в майбутньому академік АМН СРСР, Міністр охорони здоров’я України, директор Київського науково-дослідного інституту гігієни праці та професійних захворювань, фундатор та директор першого і єдиного в країні науково-дослідного інституту гігієни і токсикології.

Крім того, в 1932 році, що також надзвичайно цікаво, у Вінниці була започаткована діяльність науково-дослідного інституту сільської гігієни (ще одна вагома ознака нагальної необхідності здійснення ефективної профілактичної діяльності у будь-якій сфері виробництва!).

Саме ці установи і стали основою для відкриття 17 вересня 1934 року, відповідно до наказу Народного комісаріату охорони здоров’я України, у Вінниці, стаціонарного медичного інституту. Перший прийом був здійснений на лікувально-профілактичний (170 чоловік) та фармацевтичний (195 чоловік) факультети. Очолила інститут лікар А. П. Смолянська. На розвиток інституту державою були передбачені достатньо вагомими бюджетні витрати, що становили близько 1 млн. крб. Швидкими темпами відбувалось укомплектування професорсько-викладацького складу, зокрема вже впродовж першого місяця існування навчального закладу згідно із направленням з

Київського медичного інституту прибули професори: Б. С. Шкляр (терапія), І. А. Скворода-Зачиняєв (фізіологія), В. С. Кравченко (біохімія) тощо. З метою забезпечення найбільш повноцінного набору студентів та проведення професійної відбору найбільш здібних вступників (вже тоді думали і про професійну орієнтацію!) у таких містах, як Вінниця, Хмельницький (тоді Проскурів), Полонне, Бердичів та Жмеринка почали функціонувати робітфаки та їх філіали.

Саме у 1934 році і була створена кафедра загальної гігієни Вінницького медичного інституту. Завідувати нею на етапі організації та навчально-методичного і науково-практичного становлення був запрошений старший державний санітарний інспектор Вінницької області Л.І. Шойхет. На той час штат кафедри складався лише з 3 осіб: завідувача кафедри та 2 асистентів: А. Т. Данильченка і М. Б. Білаги.

У 1937-1940 роках обов'язки завідувача кафедри виконувала асистент В. І. Буховець. В 1940 році кафедру очолив професор Г. С. Ган. Кафедра продовжувала свій розвиток. Проте почалася Друга Світова війна...

Після звільнення Вінницької області від фашистських загарбників обов'язки завідувача кафедри знов тимчасово виконувала асистент В. І. Буховець. З кінця 1944 року по 1946 рік кафедрою керував професор О. Ф. Стояновський.

Протягом періоду з 1952 року по 1960 рік кафедру очолював видатний гігієніст сучасності та один з фундаторів вітчизняної гігієнічної науки професор Р. Д. Габович, який також був направлений у Вінницю з Київського медичного інституту [4]. Саме у Вінниці була розпочата його робота над відомим, найкращим на теренах колишнього СРСР, підручником "Гігієна", побачили світ монографії: "Санітарне і лікувально-профілактичне обслуговування робочих МТС", "Гигиена труда в машинно-тракторных мастерских РТС", "Фтор и его гигиеническое значение" тощо.

Впродовж з 1961 по 1991 роки кафедрою керував професор Д. Г. Дев'ятка, в 1991-1993 роках кафедру очолював доцент Г. П. Марченко. З 1993 року по теперішній час кафедру очолює доктор медичних наук, професор І. В. Сергета.

У структурі наукових досліджень впродовж періоду становлення кафедри провідне місце займали роботи з проблем гігієнічної оцінки якості підземних вод і відкритих водоймищ Вінницької області – основних джерел водопостачання її населення. На підставі вивчення особливостей санітарного режиму річки Південний Буг на ділянці від її верхів'я до м. Вінниці (А. Т. Данільченко, Г. С. Ган, В. Д. Буховець, В. К. Бондар) був розроблений проект зони санітарного нагляду Вінницького водогону (Г. С. Ган, М. Ф. Позняк), здійснена гігієнічна оцінка стану сільського водопостачання у Хмельницькому, Могилів-Подільському, Шаргородському та Крижопільському районах Вінницької області (В. І. Буховець, Л. М. Лопатюк, Б. Г. Іванов), визначено особливості впливу стічних вод на склад річкової води в межах обласного центру (Г. С. Ган, В. Д. Буховець, О. Н. Гейнеман), створено проекти зон санітарної охорони міст Могилів-Подільський, Жмеринка та Бар (Г. С. Ган, М. Ф. Позняк).

Важливе місце займали роботи з проблем визначення особливостей впливу фтору на організм людини, які послужили підставою для видання монографії “Фтор и его гигиеническое значение” [2], а також дослідження, спрямовані на вивчення особливостей вмісту у підземних водах та рослинних продуктах місцевого виробництва деяких мікроелементів (I, Br, Co, Mn, Cu). Протягом багатьох років проводились наукові дослідження, які передбачали здійснення гігієнічної оцінки мінеральних вод курорту Хмільника, що надали можливість визначити вміст у структурі мінеральних вод органічних і радіоактивних речовин та обґрунтувати рекомендації відносно їх транспортування і використання за межами курортної зони. Під час оцінки умов праці та побуту сільських механізаторів був розроблений і науково-обґрунтований комплекс заходів санітарно-технічного, організаційного та лікувально-профілактичного змісту, відображений у монографії “Санітарне і лікувально-профілактичне обслуговування робочих МТС” [1].

Суттєве місце у наукових дослідженнях кафедри займали роботи з гігієнічної оцінки умов праці на підприємствах цукрової

промисловості, які стали основою розділу “Гігієна праці у цукровому виробництві” у керівництві з гігієни праці (Р.Д. Габович, М.Б. Білага, 1961), була видана монографія “Гигиена труда в машинно-тракторных мастерских РТС” [3]. Протягом майже двадцяти років на кафедрі проводились активні роботи з питань вивчення особливостей впливу на організм людини пестицидів, які створювались і підлягали токсикометричній оцінці та гігієнічній регламентації, розроблялись прості та доступні методики їх кількісного визначення. Саме в цей час в серії видань “Медична бібліотечка колгоспника”, започаткованих видавництвом “Здоров’я”, побачили світ видання “Гігієна праці буряківників” та “Гігієна праці при переробці молока” [10].

Тривалий час кафедра була однією з найбільш визнаних в Україні у плані вивчення впливу на організм людини природного ультрафіолетового випромінювання, результати якого дозволили визначити той факт, що в умовах ультрафіолетової недостатності в організмі людини реєструються серйозні зрушення з боку показників його реактивності, відбуваються зміни у білкових фракціях крові, зменшується вміст вітамінів у крові тощо. Виявлено, і той факт, що більш негативний вплив справляє тривала дія на організм надмірних доз ультрафіолетової радіації, особливо у тому разі, якщо вона поєднана зі впливом інших ксенобіотиків (Д. Г. Дев’ятка).

Протягом останніх років пріоритетними напрямками наукових досліджень співробітників кафедри стали актуальні питання гігієни дітей і підлітків, університетської гігієни, психогігієни і психофізіології, гігієни адаптаційного процесу і профілактичної медичної антропології. Зокрема, вагоме місце у структурі наукових досліджень зайняв комплекс робіт з питань розроблення комплексної програми раціональної організації вільного часу сучасних учнів, який став основою монографії “Організації вільного часу та здоров’я школярів” [7], що була удостоєна премії НАМН України у галузі профілактичної медицини. На основі проведення гігієнічних та психофізіологічних досліджень здійснена гігієнічна регламентація діяльності користувача персонального комп’ютера, основні результати якої відображені у монографії “Гігієна та охорона праці

користувача ЕОМ” [8]. На підставі вивчення особливостей стану здоров’я та умов навчання розроблені стандартизовані нормативні показники фізичного розвитку для сільських школярів Вінницької області (Н. М. Фещук) та референтні нормативні таблиці оцінки фізичного розвитку новонароджених дітей (Н. С. Полька, Д. П. Сергета), науково обґрунтована програма медико-профілактичної оптимізації адаптації, діагностики, прогнозування і корекції професійної придатності вітчизняних та іноземних студентів, які навчаються в умовах Подільського територіального регіону України (Г. П. Марченко, І. В. Сергета, Л. І. Григорчук).

У циклі наукових робіт, що опубліковані у вітчизняній і закордонній науковій періодиці, розроблена та науково-обґрунтована концепція психогігієнічного впливу на процеси формування, збереження та зміцнення психічного і загальносоматичного здоров’я дітей і підлітків. Зокрема, саме цим проблемам присвячені монографії: “Офтальмо-гигиенические аспекты современного визуального окружения детей, подростков и молодежи” [6], “Психогигиена детей и подростков, страдающих хроническими соматическими заболеваниями” [9] та “Фізичний розвиток дітей і підлітків та сучасні підходи до оцінки ступеня його гармонійності” [5].

Останнім часом в центрі уваги наукових розробок Вінницької гігієнічної школи перебувають проблеми університетської гігієни: здійснена гігієнічна оцінка особливостей організації навчального процесу в сучасних вищих навчальних закладах в умовах використання різних систем (заліково-семестрова, кредитно-модульна тощо) навчання, виявлені особливості навчальної адаптації дівчат і юнаків, науково-обґрунтовані програми психофізіологічного впливу на організм та психогігієнічної корекції процесів формування особливостей особистості студентів, проведена професіографічна оцінка трудового процесу та науково обґрунтовані психофізіограми і психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, встановлені індивідуально-значущі фактори ризику розвитку імовірних відхилень від природного перебігу процесів професійного становлення і обґрунтовані провідні напрямки

використання засобів психогігієнічної корекції наявних відхилень у структурі психофізіологічного стану організму і особливостей особистості студентства як важливої складової здоров'язберігаючих технологій, здійснена фізіолого-гігієнічна оцінка рухової активності студентів та визначені ефективні шляхи її оптимізації, проведена комплексна оцінка якості життя дівчат і юнаків, які навчаються в умовах сучасних навчальних закладів, визначені шляхи формування адекватного до вимог сьогодення превентивного освітнього простору та адекватних до сучасних вимог здоров'язберігаючих компетенцій учнівської і студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Габович Р.Д. Санітарне та лікувально-профілактичне обслуговування працівників МТС.– Держмедвидав УРСР, 1957.– 154с.
2. Габович Р.Д. Фтор и его гигиеническое значение. – М.: Медгиз, 1957. – 251 с.
3. Габович Р.Д., Майструк П.М. Гигиена труда в машинно-тракторных мастерских РТС. – Винница, 1958. – 102 с.
4. Габович Р. Д. Командировка в лабиринты смерти. – Львов: Афиша, 2002. – 364 с.
5. Осадчук Н.І., Сергета І.В. Фізичний розвиток дітей і підлітків та сучасні підходи до оцінки ступеня його гармонійності. – Вінниця: ТОВ “Меркьюрі-Поділля”, 2014. – 188 с.
6. Сергета І.В., Подригало Л.В., Малачкова Н.В. Офтальмо-гигиенические аспекты современного визуального окружения детей, подростков и молодежи. – Вінниця: Діло, 2009. – 176 с.
7. Сергета І.В., Бардов В.Г. Організація вільного часу та здоров'я школярів. – Вінниця, 1997. – 292 с.
8. Сергета І.В., Бардов В.Г., Олійник М.П. Гігієна та охорона праці користувача ЕОМ. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 1998. – 112 с.
9. Сердюк А.М., Полька Н.С., Сергета І.В. Психогігієна дітей и подростков, страдающих хроническими соматическими заболеваниями.– Вінниця: Нова книга, 2012. – 336 с.
10. Фещук Н.М., Дев'ятка Д.Г. Гігієна праці при переробці молока. – К.: Здоров'я, 1980. – 40 с.